

ביאורים ומילואים - על סדר הדף היומי

פסחים ל"ט עמוד א'

במשנה, ואלו ירקות שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח וכו' ומצטרפין לכזית.

[א]. וכתב רש"י: "ומצטרפין לכזית, אם אין לו מאחד מהן כזית, אבל יש לו מזה חצי זית ומזה חצי זית, מצטרפין זה עם זה כדי לצאת ידי חובתו". ויש לדייק מה בא רש"י להשמיענו באריכות לשונו, אבל יש לו חצי זית מזה וחצי זית מזה, ואילו זה היה רבע מזה וג' רבעים מהאחר, ה"נ דמצטרפין, ורש"י בדרך הקצרה שנוקט הו"ל למימר, אם אין לו מאחד מהן כזית, מצטרפין זה עם זה לכזית לצאת ידי חובתו.

והר"ן (דף י"א: מדפי הרי"ף) דייק בלשון המשנה ומצטרפין לכזית, דמדוע לעיל (ל"ה:): גבי המינים שיוצאים יד"ח מצה, לא נקט התנא לשון ומצטרפין לכזית, והלא בוודאי גם שם יצטרף. ומפרש הר"ן, "הכא איצטרף, סד"א כיון דאמרירותא קפדינן טעמא דחד מבטל בחבריה, קמ"ל דכיון דיש לכולן טעם מרירות מצטרפים". **ומהר"ם חלאווה** (ד"ה ומצטרפין) כתב: "מאי דלא תנא הכי במצה משום דהתם כולו מין דגן ופשיטא דמצטרפין אבל בירקות שהן מינין הרבה אימא לא קמ"ל".

[ב]. והנה, **הרא"ש** (פרק י' סכ"ה) כתב: "משום דמברך על אכילת מרור צריך שיאכל כזית דאין אכילה בפחות מכזית, אבל בירקות הראשונות שמברך עליהן בפה"א בעלמא ואין מזכירין עליהם אכילה אין צריך מהם כזית", וכ"כ **התרומת הדשן** (ס"ו רמ"ה). ומשמע מלשונו, דלולי הברכה שהיא מדרבנן, לא היה חיוב כזית במרור. [וביותר מצאתי במנהגי **מהר"ש מנוישטט** (סימן כ"ה, סק"ב): "אם אכל כזית מרור כתב מהר"ם שצריך לברך ברכה אחרונה. ואמר מה"ר שלום זצ"ל שגם כאן לא יברך אחריו דהא הו"י תיקון לסעודה לכך יוצא ידי חובתו בברכת המזון גם על זה. וכן בתחילה כשאוכל האיפייך (כרפס) **אם אכל כזית** אינו מברך עליו באחרונה וכן עשה מה"ר שלום ודו"ק].

ו**כתב השאגת אריה** (ס"ו ק) הנפק"מ תהיה, לגבי מרור שיוצא בכורך, שלהרא"ש כיון שאין ברכה בו, לא יהיה שיעורו כזית אלא בכל שהוא. ועוד נפק"מ כתב **הגרי"ש נתנזון** זצ"ל (דברי שאול דף כ"ד), דלהרא"ש ששמדינא אין צריך במרור שיעור וסגי בכל שהוא, אלא כיון שזכור לשון אכילה בברכה לכן צריך כזית, א"כ י"ל נהי דמשום הברכה צריך שיעור, אבל על כל פנים לא צריך שיאכל כזית מרור בבת אחת, וסגי שיאכל משהו מרור יוצא יד"ח, ואח"כ עוד וכו'. וכן כתבו בשם **הגרי"ז מבריסק** זצ"ל (ח"ל הגרי"ז נזיר ל"ז: ד"ה ובמג"א הביא).

והקשה **השאגת אריה** (שם) על הרא"ש, דכיון דאיתקש מרור למצה, ובמצה הא בעינן כזית דכתיב ביה לשון אכילה 'בערב תאכלו מצות' א"כ ה"ה במרור, ואמאי איצטרף להא **דמברכים** על אכילת מרור, ועיי"ש עוד חבל קושיות.

והגר"ח מבריסק (חידושי הגר"ח פסחים ק"כ. ד"ה כזית במרור) הקשה עוד, דנהי דבמרור לא כתיב לשון אכילה, והא דכתיב על מצות ומרורים יאכלוהו קאי אפסח, אבל הא חזינן דלאיסור בשר בחלב, דאף דלא כתיב בהו לשון אכילה אלא לשון בישול, דמהאי טעמא חייב בהו אף שלא כדרך הנאתם, מ"מ אינו חייב עליהם **עד שיאכל כזית**, והיינו משום דכיון דהאיסור הוא **אכילה** כך היא ההלכה דאין אכילה פחות מכזית, וה"ה בכל מצוה היבא **דחמצה היא האכילה**, צריך כזית, דפחות מכזית לא חשיבא אכילה, וא"כ אמאי כתב הרא"ש דרק משום הברכה צריך כזית והלא משום עצם המצוה של אכילת מרור צריך כזית, דאף דלא כתיב בה לשון אכילה מ"מ הא המצוה היא אכילה, ובפחות מכזית לא הו"י אכילה.

[ג]. **השאגת אריה** (שם) רוצה לדייק, דזהו אריכות לשונו של רש"י, **אכל חצי זה מזה וחצי זית מזה** מצטרפין זע"ז **לצאת ידי חובתו**, לברר שלצאת ידי חובתו חייב בדווקא כזית שלם.

והשפת אמת בסוגיין מוסיף על השאג"א ורוצה לחדש חידוש נפלא, וכותב שלא ראה חידוש כזה בהלכה, אך אולי לא לרש"י לא רק שהחייב הוא לאכול כזית מרור, אלא צריך שירגיש טעם של כזית שלם, ולכך אם יאכל חצי כזית מרור, ואת החצי השני יבלע, אף שלפי הרא"ש סגי בכך כי היה לו כזית לברכת האכילה, אך אי אמרינן דבדין אכילת מרור בעי כזית לטעם המרור, היבא שבלע חצי כזית, היה לו רק טעם של חצי הכזית שלעס, ולא יצא יד"ח. וא"כ כשמצטרף משני מינים שונים, שהרוב מבטל המיעוט, לא ירגיש טעם מרירות בכזית שלם, אלא רק בחלק שהיה הרוב, והמין האחר שהיה מיעוט יתבטל טעמו, ולכך רק היבא שהיה במדוייק **חצי זית מזה וחצי זית מזה**, דאז לא נתבטל טעם המרור כלל, יכול לצאת יד"ח בכזית מרור, [ועי' רש"י יומא פ"א. ד"ה שטומאתן ושיעורן שוה, והיאך יפרש השפ"א שם, וצ"ע].

[ד]. **האבני נזר** (או"ח ס"ו שפ"ג) דוחה בחריפות גדולה את דברי השאג"א, ובתו"ד מיישב שי' הרא"ש, דכיון דאכילת מרור מן התורה היא רק כשיכול להתקיים **עם אכילת מצה וקרנן פסח**, וכעת שבעוה"ר אין לנו קרבן פסח, אף שמצה עדיין חיוב דאורייתא דיש קרא מיוחד לבערב תאכלו מצות, אך המרור הוא רק מדרבנן, וא"כ חזינן דבזה"ז לא איתקש למצה לגבי חיובו, וא"כ אף לגבי שיעורו לא איתקש למצה, וליבא למילף שיעור כזית ממצה, ורק מחמת ברכת "אכילת" מרור חייב בכזית, וכ"כ הגר"ח מבריסק (שם). ולכך מסיקים להלכה, דאין חיוב כזית במרור דליבא ביה לשון ודין אכילה, אלא רק מחמת הברכה, ולכך בכורך, או בחולה ומצטער, סגי בטעם מרור כל שהוא.

ובאופן אחר באותו מכוון כתב **השואל ומשיב** (מהדו"ר סימן ל'): "כיון דבפסח מצרים לא היה שייך שיעור דעוד היה להם דין בן נח, ובן נח שיעורים אינו נוהג בו וכמ"ש הרמב"ם פ"ט ממלכים, וקודם מתן תורה הי' להם דין ב"ב, ורק דין פסח ומצה שהיא לדורות **ואהדרי' קרא** א"כ אח"כ

ביאורים ומילואים - על סדר הדף היומי

נשתנה השיעור דנתנה תורה ונתחדשה הלכה, אבל מרור דבזה"ז דרבנן דעיקר הוא מצותו על הפסח, וא"כ לא עדיף מפסח מצרים שלא הי' בו שיעור, ולא צריך שיעור, ומכ"ש המרור שטפל לפסח, כנלפע"ד בכונת הרא"ש, ובזה מיושב כל קושית השאגת ארי' על הרא"ש".

אמנם ראיתי שבהגהו' שנדפסו בשולי העמוד על חידושי הגר"ח בפסחים, ציינו המו"ל לאבני נזר שכתב כדבריו, ונפלאו מאוד על דבריהם שלא ראו ולא הביאו **דבהגהו' מיימוניות** (פ"ה מחמץ ומצה ה"ב, אות ד') כתב להדיא על זה"ז כדברי השאג"א, דחייב לאכול כזית מרור דאכילה כתיב בהו כמו במצות, וכן מפורש **במרדכי** סוף ערבי פסחים (ס"ל תרי"א) עיי"ש.

אך בוודאי לא נעלם מהם דברי המרדכי והגה"מ, דהלא התרומת הדשן הנ"ל סובר כהרא"ש (שהאבנ"ז והגר"ח מקיימים שיטתו), והוא כבר התייחס לדברי הג"מ ומרדכי אלו, כמובא בשמו **בלקט יושר** (ה"א עמוד צ"ג ענין א): "ומרדכי והג' במיימוני כתב משום דכתיב על מצות ומרורים יאכלוהו בעינן כזית, ואתמהא דהיא אכילה אפסח קאי".

[ה] איברא דמצאתי עוד בס"ד לתלמידו של הרשב"א שכתב בספר **הפרדס** (שער המעשה): "וחייב לאכול **מן המרור** ומן המצה **כזית** כיון **דלמצוה הם באים** וקיי"ל אין אכילה פחותה מכזית", וללא דיוק לשון הקרא שע"ז חלק התורה"ד. ובספר **היראים** (סימן צ"ד) כתב: "תולדות **למרור** שלא בזמן פסח, כדאמר רבא בשלהי פסחים מצה בזמן הזה דאורייתא **מרור דרבנן**. ואף על גב דפליג עליה רב אחא בר יעקב ואומר זה זזה דרבנן, כרבא קיימא לן דתניא התם כוותיה. **וצריך שיאכל מן המרור כזית דאכילה כתיב ביה ואכילה בכזית**", והיינו אף כשמרור מדרבנן, דליכא קרבן פסח, עדיין "אכילה כתיב ביה", והוא להדיא כהשאג"א, וצ"ע על האבנ"ז והגר"ח.

עוד יש להוכיח כדברי השאג"א, דאף שבאמת בהרבה מן הראשונים לא נתבאר להדיא דין **כזית מרור בכורך** שזהו הנפק"מ בין הרא"ש להשאג"א, אך בס"ד מצאתי כמה מן הראשונים שפירשו כן להדיא, בספר **הרוקח** (סימן רפ"ג) פירש להדיא כהשאג"א: "ואחר כך יקח מצה השלישית **וכורך** מרור עמה ויאכל כזית מצה **עם כזית מרור** בלא טיבול **ובלא ברכה** ובלא הסיבה זכר כהלל על מצות ומרורים יאכלוהו".

וכ"כ **הריטב"א** (הגש"פ, מהדו' זכרון יעקב תשס"ב, ד"ה מרור): "אח"כ נוטל החזרת ומטבל בחרוסת **ומברך על אכילת מרור** [וכו'], **וחייב כל אחד ואחד לאכול ממנו כזית**. ולפי שלא נתברר לבעלי הגמ' אם המצוה לאכול הפסח מצה ומרור בזמן הבית כל אחד ואחד בפני עצמו או שניהם יחד, ויש שהיו עושים כן למרור בזמן הזה דרבנן זכר לפסח על מצות ומרורים יאכלוהו, תקנו שיהיה עושה כדברי שניהם, ולפי שהדעת נותנת יותר להיות כל אחד בפני עצמו אנו עושים כן תחילה, **ואח"כ נוטל מצה ומרור כזית מכל אחד** וכורך ביחד ואוכל **ומאכיל לכל אחד ואחד כזית מזה וכזית מזה**, ואין עליו ברכה שכבר בירך עליו".

וכ"כ בספר **שבולי הלקט** (ערוגה ז' סימן רי"ח): "לאחר שאכלו **מרור כזית לכל הפחות כל אחד ואחד**, נוטל מצה השלישית של שמורים וחזרת וכורך יחד ואוכלן כאחד בלי הסיבה, שהרי יש בה מרור, ועוד שהרי כבר אכלו המצה, **וצריך לכרוך כזית מצה עם כזית מרור לכל הפחות**".

[ו] ואמנם **החתם סופר** (או"ח סי' ק"מ) בתשובה **להמהרי"ץ חיות**, תמה על השאג"א להיפך מהאבני נזר והגר"ח הנ"ל, ואיהו סבר דאף הרא"ש קיי"ל דחייבים כזית במרור, וביאור דברי הרא"ש הם, דאחר שאין קרבן פסח היה הו"א לומר דליכא איתקש מצה למרור, דהלא חיובו הוא רק מדרבנן, וא"כ אולי אין חייבים בו כזית, אמנם מהא שרבנן תקנו בנוסח הברכה על "אכילת" מרור, מוכח שההיקש ישנו גם בזה"ז, והראיה היא שעל שאר הירקות לא תקנו ברכה על "אכילת", ורק מברכים בפה"א. וכ"כ **הכתב סופר** (או"ח סי' פ"ו) וכ"כ **המנחת אלעזר** (ה"ב סי' נ"ח) בשם הרה"ק **האמרי נועם מדזיקוב** זצ"ל, עיי"ש.

בגמ', א"ל מאי דעתיך דמרירין טפי, והא חזרת תנן, ותנא דבי שמואל חזרת, ואמר רבי אושעיא מצוה בחזרת.

[ז] ופירש"י והא אכן רישא דכולהו חזרת תנן, ותנא דבי שמואל, נמי חזרת תנא ברישא, **אלמא היא קדמי לכולהו**. וכן נפסק להלכה שהולכים לפי הסדר שמנתה המשנה, חזרת בתחילה, ולאחריה שאר הירקות לפי סדר זה.

בשו"ת **משנה הלכות** (הט"ז סי' קי"א) כותב **הגר"מ קליין מאונגוואר** זצ"ל בתובה אל ילחט"א **הגר"י זילברשטיין** שליט"א, בזה"ל: "אחד מהשואלים מסר לי שאלה ותשובה מפניני הרב שליט"א, בדבר יהודי עשיר שנפקד לאחר שנים מרובות בזש"ק ובא אל הרב שליט"א בשאלה דלהלן. הוא מעונין לתרום חמישית מנכסיו לטיפול בחולים והמדובר בסכומי כסף גדולים מאד, האם כדאי לתרום למחלקת פוריות בבית החולים או למחלקת עינים, הרי על שניהם גם על עוורים וגם על ערירים נאמר שהם חשובים כמת. הרב העביר השאלה לגיסו **הגר"ח קניבסקי** שליט"א והשיב **שמחלקת עינים עדיפה**, והסביר שכאשר המשנה פסחים מונה ג' מיני סוגי מרור **הרי שראשון קודם ועדיף לאכול המין הראשון** ואם אין לו שיקח מין השני וכו' כן נמי אמר הגר"ח בגמ' נמנו ד' מיני אנשים החשובים כמת עני מצורע סומא ומי שאין לו בנים, יוצא איפא שמחלקת עינים המטפלת בעוורים עומדת בדרגת עדיפות אחת לפני מי שאין ילדים ע"כ דברי הרב".

"ולפי ענ"ד הגם שדברי חכמה הם מ"מ נראה שהמעשה שהי' שאמר **בפירוש** שרוצה לתרום למחלקת עינים או מחלקת פוריות, כלומר לאחת ממחלקות אלו ומספקא ליה איזה מהם עדיף אז יש לדון כנ"ל, אבל אם אמר **סתם** שרוצה ליתן סכום גדול לטיפול בחולים כפי הנראה מלשון הכתב כאן, יש להשיב, שהרי לפי הנראה התורם אמר שהוא רוצה לתרום חמישית מנכסיו לטיפול בחולים, ורצה לדעת עדיפות לאיזה חולים

ביאורים ומילואים - על סדר הדף היומי

ליתן אז פשוט דחולים שיש בהם סכנה קודמים לחולה שאין בהם סכנה ולמשל מחלת לב או כל שאר סכנת נפשות כיוצא בו, והגם דהני נחשבים כמתים והני לא נחשבים כמתים מ"מ טיפול זה יעשה שלא ימותו, ואדרבה התורם הזה לא אמר שרוצה ליתן חמישית מנכסיו לטפל במתים אלא בחולים, ובדאי יש חולים שיש להם דין קדימה על העוורים שזה מוטל בסכנת מות וזה כבר הוא במצבו, וע"ד צחות זה לא אמר שתורם מנכסיו להחיות מתים אלא לטפל בחולים שלא ימותו. ואי כוונתו להחיות מתים יתן מעותיו לעני שהרי הוא הראשון מד' מתים שחשבו חז"ל וכן מצורע קודם, אלא דכוונתו טיפול בחולים, וא"כ לפענ"ד מחלקת שמטפלים בחולאים שיש בהם סכנה ומטפלים בהם בטיפול נמרץ אולי זה קודם".

פסחים ל"ט עמוד ב'

במשנה, לא ילעוס אדם חיטין ויניח על מכתו מפני שהן מחמיצות.

[ח]. וכתב החידושי הרי"ם: "תמוה ליתני רוק מחמיץ. וי"ל דקמ"ל דמניח על גבי מכתו הוי שלא כדרך הנאתו כדאמר פרק כל שעה (לעיל כ"ד): חלב שור הנסקל שהניח על גבי מכה ע"ש. וליש פוסקים גם איסור דרבנן ליכא דרבינא שייף בו' (כ"ה), רק משום איסור בל יראה, והוי ס"ד כיון דנמאס במה שמניחו על גבי מכה הוי כטח בטיט פניה קודם שיעור חימוץ וכחרכו קודם איסור. וקמ"ל דאסור שמא יחמיץ קודם, או דלא ממאס כל כך ועדיין ראוי. או דקמ"ל דאף דרק חצי שיעור מ"מ איסור בל יראה. ומה דא"צ לבער פירורין משום דלא חשיבי וממילא בטלי. משא"כ זה דרוצה שיהיה מונח על גבי מכה שוב חשיב ולא בטל ממילא" [נובו], עעו"ש.

[ט]. לכאורה יש להעיר, דהלשון תמוה ליתני רוק מחמיץ, הוא קושיית הגמ' בעצמה בסוף כתובות (ק"ג). "לשון חכמים מרפא [נובו] דתנן לא ילעוס אדם חטין ויניח על גבי מכתו בפסח מפני שמחמיצות", ופירש"י שם: "לא ילעוס בו', למדת שהחטים הלעוסין יפה למכה". והיינו שזה היה קשה לגמ', למה לא אמר בפשיטות שרוק מחמיץ, ומדייקים שבא להורות לשון רפואה למכה.

ואולי כוונת החי' הרי"ם לדייק, למה הלשון חכמים מרפא נאמר דווקא בפסח, ולא בענין ובמקום אחר. אך גם זה לא ניחא, דכתב שם בשיטה מקובצת בשם רש"י מכת"י: "מפני שהן מחמיצות, הא למדנו דחטין לעוסות יפין הן למכה ובפסח לחוד אסור להיחא רפואה משום חימוץ", ולכך שנה לנו התנא דווקא בפסח.

[י]. והנה בבאור הגר"א (יר"ד סי' קנ"ה סק"ד) מביא מסוגיין ראייה לשיטת תשו' הרשב"א (ה"ג סי' רי"ד, הובא בבית יוסף סו"ס קל"ד) דכל הרפואות שע"י איסור שהותרו לחולה אפילו שיש בו סכנה, הוא רק היבא שאינו יכול לעשותו בהיתר, אך היבא שיכול לעשותו בהיתר אף אם יצטרך להשתוות קצת באופן שלא יחמיר את מצבו של החולה, חייב לעשותו בהיתר, וכדבריו פסק הרמ"א (סו"ס קנ"ה). ואחד מראיותיו של הגר"א לסיועיה להרשב"א מדתנן לא ילעוס אדם חטין ויניח על מכתו מפני שהן מחמיצות, וקשה דמה בכך שהן מחמיצות הרי שלא כדרך הנאתן שרי שלא במקום סכנה, אלא דמתניתין משום שיכול לרכך החיטים במי פירות וכיוצא שאינן מחמיצין, אלא דלעוסין משום שהוא קרוב יותר, ולכך אסור [ועי' משנ"ב תס"ו סק"ב, דהביא הביאור הגר"א הנ"ל].

ומפורש הדבר בריטב"א בסוגיין: "לא ילעוס אדם חיטין ויתן על גבי מכתו בפסח מפני שהן מחמיצות, פי' שמחמיצות במשקה היוצא מפיו, וכתב הרי"ט ז"ל וי"ל דמייירי במכה שאין בה שום סכנה, אי נמי דאיפשר בלאו הכי, דאי לא כיון שזה שלא כדרך הנאתו הוא מתרפאין מהם אפילו שלא במקום סכנת גוף".

אמנם לפי החי' הרי"ם הנ"ל ליכא ראייה, דהוא אסור בכה"ג בחולה שאין בו סכנה משום בל יראה גם אם לא יהיה לו דרך אחרת להתרפא. וכן כתב להדיא המגן אברהם (סי' תס"ו סק"ב): "כתב באו"ח דמ"ש רבינו מותר לעשות לו רטיה או מלוגמא מחמיץ בפסח כיון שיש לו מכה, יש אומרים דלא התיר אלא מחמיץ של נכרי וכו' ואם כן צ"ל דהא דאמרינן לא ילעוס וכו' דוקא ומשום דעבר בבל יראה, ואפשר דמפני זה אמרו לשון חכמים מרפא, דקשה ליה למה ליה למימר ויניח ע"ג מכתו דהא איסור משום דעבר בבל יראה ולא משום הנאה, דהוי שלא כדרך הנאתן". וכן מוכח מדברי שבולי הלקט (שם, סי' רט"ו): "לא ילעוס אדם חטים ויתן על גבי מכתו מפני שהן מחמיצות פי' בדליכא סכנה דווקא, אבל היבא דאיכא סכנה קיימא לן בכל מתרפאין חוץ מע"ז וגילוי עריות ושפיכות דמים שאין לך דבר שעומד מפני פקוח נפש".

ונפק"מ בין הגר"א למג"א והחידושי הרי"ם יהיה בחיטים של גוי שנלעסו ע"י הנכרי, דאז ליכא בל יראה, אלא רק שלא כדרך הנאתן, דלהגר"א אף בכה"ג יהיה אסור. ואמנם המשנ"ב (שם סק"א) פסק "חטין של גוי שלעסן הגוי והשאילן לישראל, להניחן על גבי מכתו בפסח הרי זה מותר, ואף על פי שחמיץ אסור בהנאה ואפילו חמצן של עכו"ם, שאני הכא שהוא נהנה מחמיץ זה שלא כדרך הנאתן, ואין בו איסור רק מדברי סופרים, ובמקום חולי ואפילו אין בו סכנה לא גזרו". אך מוסיף המשנ"ב "ומכל מקום אם יוכל להתרפא כשירכך רטיה זו של חטין ע"י מי פירות, אין נכון לעשותו ע"י רוק", ועי' שם בשער הצינן דחשש לביאור הגר"א הנ"ל ולפרי חדש "גם איסור הנאה שלא כדרך הנאתו גם כן אסור לכתחילה, רק משום דאי אפשר בענין אחר מתירים, ועל כן במקום דאפשר ודאי צריך להדר אהיתרא", עב"ל.

הערות והארות יתקבלו בברכה ויבואו בדפים הבאים בשם אומרם בל"ג: rabinoviz@gmail.com